

Existují hodnoty?

Do Values Exist?

Pavel Materna

O jednom filozofickém zásahu do odposlouchaného dialogu (ano, tento rozhovor se skutečně odehrál). Dialogem byla hádka dvou lidí, označme je A a B, do níž pak vstoupil filozof.

A: Je hrůza poslouchat TV, jak se politici dovolávají hodnot, a ve skutečnosti jde jen o peníze!

B: Proč se ale divíš? Ty hodnoty přece neexistují, jsou to jen slova.

A: Tak třeba hodnoty *pravdivilovnost*, nebo *odvaha*, *sobeckost* neexistují?

B: Jistě neexistují. Existovat může jen konkrétní věc, konkrétní člověk, např. od-vážný nebo sobecký člověk apod. Já jen tvrdím, že abstraktní objekty neexistují.

A: Tak abychom si rozuměli, kdy nazveš nějaký objekt *abstraktním* objektem?

B: Když nebudeš mít zásadní možnost určit čas a místo, kde ten objekt je.

A: Tak co čísla?

B: Víš třeba, kde je číslo 3?

A: To opravdu nemohu vědět. Takže číslo 3 je abstraktní, a tedy neexistuje?

B: Dobře, v tom případě matika a logika jednájí výhradně o objektech, které ne-existují. Ale ony se zabývají jen výrazy, a ty mohou existovat.

A: A výraz „3“ je konkrétní? Kde existuje?

B: Bude tam, kde bude napsaný. Ale číslo 3 nebude nikde napsané.

A: A podobně bychom tedy měli říkat, že „výraz ‚3‘ je výraz ‚prvočíslo‘“ místo abychom řekli „číslo 3 je prvočíslo“? Ale to je přece nesmysl!

Tady se diskuse poněkud zadrhla. Filozof, který výměně názorů pozorně naslouchal, nabídl aktivní účast na diskusi, účastníci nabídku přijali a filozof přispěl do diskuse následovně:

Vyjasněme si, kdy budeme mluvit o abstrakci. Zde se odvoláme na našeho i světově významného logika *Bernarda Bolzana*, který proces abstrahování popsal r. 1837 takto: Od původního konkrétního objektu budeme odmýšlet ty vlastnosti, které výsledný abstraktní objekt nebude mít, které tedy u abstraktního objektu nebudeme uvažovat. Bolzanův příklad je abstrakcí konkrétního objektu, skutečného (reálného, konkrétního) objektu, jakým je reálná věta (v daném jazyce, např. výše napsaná věta „Ty hodnoty přece neexistují, jsou to jen slova.“), jehož abstrakcí dostaneme abstraktní objekt, který je zbaven všech vlastností, jež z konkrétního objektu nepotřebujeme. V tomto případě nepotřebujeme vědět, zda ta věta byla napsána, nebo myšlena, kdo ji vyslovil, kdy to bylo apod. Výsledkem bude abstraktní objekt, který Bolzano nazval „Satz an sich“ (český překlad „věta o sobě“ není dobrý, protože je v češtině dvojnásobný, asi bychom lépe řekli „věta jakožto taková“).

Protože jsme vyloučili všechny vlastnosti, které by činily náš objekt něčím konkrétním, dospěli jsme k objektu abstraktnímu. Není divu, že ten neexistuje v tom smyslu, v jakém mluvíme o konkrétních objektech, a že nemáme proto možnost výsledný objekt lokalizovat. Právě v tomto smyslu jsme říkali, že abstraktní objekty neexistují.

Nyní ještě doplníme, že stejný proces abstrakce můžeme aplikovat nejen na věty, ale na jakékoli „věci“, např. ženy, muže, odvážné činy atd. Obecným výsledkem pak podle Bolzana bude „věc o sobě“ („věta o sobě“ či „věta jako taková“ je jedním druhem „věci o sobě“). Pak vše to, co nazýváme abstraktními objekty, můžeme považovat právě za takové bolzanovské věci o sobě.

Aplikujme to nyní např. na morální pojmy nebo na lidské chování a dostaneme se k takovým abstraktním objektům jako odvaha, sobectví, pravdomluvnost atd. Vyjděme od takového konkrétního objektu, jako byl boj Spartanů v Thermopylách nebo podpis Charty 77 kterýmkoli konkrétním člověkem. (I děje nebo činy lze totiž považovat za konkrétní objekty.) Nyní těmto činům postupně odnímejme všechny vlastnosti, které je činí konkrétními. Tak abstrahujeme např. od konkrétních osob jako činitelů, od doby a místa činu, od historických poměrů. Zůstane nám jen určitý (oceňovaný a chválený) způsob chování v nebezpečných situacích. Tak jsme dospěli k abstraktnímu objektu, který nazýváme „odvahou“. Jedince, kteří ve svém jednání projevují tuto vlastnost, pak označujeme za „odvážné“.

A teď si položíme klíčovou otázku: Existují abstraktní objekty nalezené tímto způsobem, nebo to jsou „jen slova“, jak zaznělo i ve vaší diskusi? Učívali nás, že pro filozofické nominalisty existují pouze konkrétní objekty, ale abstraktní objekty existenci nemají, kdežto pro filozofické realisty existují

i abstraktní objekty. Ten náš Bolzano byl realista, ale uvedené rozlišení zájímavým způsobem korigoval: I on, ač realista, tvrdí, že abstraktní objekty neexistují. Dodává ovšem, že realisté mají pravdu, když tvrdí, že to nejsou jen slova.¹ Tuto poznámku můžeme vysvětlit tak, že abstrakta nejsou prostě jakési bezvýznamné nuly, tj. že jejich neexistence je neexistencí pouze z toho hlediska, v němž chápeme existenci konkrétních objektů. Tedy – jistě nebudeme očekávat nějaké fyzické projevy odvahy, např. že bychom se jí mohli dotknout. Můžeme však rozumět, co znamená.

Teď k tomu přidáme ještě jednu rovinu – rovinu sémantickou – a pojem „abstraktní výrazy“: příslušné abstraktní výrazy označují abstraktní objekty. Pak výraz „odvaha“ je abstraktní, tj. označuje abstraktní objekt, jehož odvození jsme sledovali ve zmínce o Bolzanovi. Výrazy jako „odvaha“, „pravdomluvnost“, „zbabělost“, „upřímnost“ apod. jsou tedy abstraktní výrazy, které označují abstraktní objekty.

Přítom obecně vzato platí, že každý abstraktní výraz označuje abstraktní objekt a že různé abstraktní výrazy označují různé abstraktní objekty. Nemůžeme tedy tvrdit, že jde-li o abstraktní výrazy, pak jde „jen o slova“. Jistě nejde *jen* o slova: Např. mluví-li nějaký ten politik o obecném blahu, ale jeho činy směřují výhradně k osobnímu zisku, pak jej přece nekritizujeme za to, že použil „jen slovo“, nýbrž za to, že zneužil výrazu „obecné blaho“.

Shrňme: Abstraktní výraz označuje abstraktní objekt, ale ne jakýkoli, a v tom tkví omylu tvrzení, že jde „jen o slova“ (či výrazy). Ano, abstraktní výrazy *jsou slova*, ale fakt, že označují abstraktní objekty, ještě neznamená, že to jsou *jen slova*. Například ta „odvaha“ je abstraktní slovo, ale není jedno, jaký abstraktní objekt označuje.

Přiberme k té odvaze do úvahy ještě zbabělost. Obojí je jistě abstraktním výrazem, obojí tedy označuje abstraktní objekt. Jestliže přitom v reálném životě jistě není nikomu lhostejné, zda jeho jednání je považováno za odvážné, nebo za zbabělé, pak je jasné, že těmito abstraktními slovy/výrazy máme na mysli (označujeme) jiné abstraktní objekty. A také uvažme, že ten bolzanovský proces abstrakce bude v případě zbabělosti vycházet od zcela jiných konkrétních objektů, než vycházel v případě odvahy. Výsledkem obou těchto procesů je abstraktní objekt, ale nejde o *týž objekt*.

1 BOLZANO, Bernard. *Wissenschaftslehre: Versuch einer ausführlichen und größtenteils neuen Darstellung der Logik mit steter Rücksicht auf deren bisherige Bearbeiter*. Sulzbach: Seidel 1837, s. 224, pozn. pod čarou: „Die Nominalisten hatten, wie es mir dünkt, richtig bemerkt, daß ein Begriff an sich nichts Existirendes; die Realisten, daß er kein bloßer Name sey.“

prof. PhDr. Pavel Materna, CSc.

Oddělení logiky, Filosofický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.

Jilská 1, 111 00 Praha 1, Česká republika

maternapavel@seznam.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
